

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

На правах рукопису

ЧЕХАНЮК Людмила Олексіївна

**ШЛЯХИ КОРЕКЦІЇ НЕДОЛІКІВ ФІЗИЧНОГО
РОЗВИТКУ І РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЛУХИХ
ДОШКІЛЬНЯТ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

13. 00. 03, — Спеціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса — 1993

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00802280 (K)

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

На правах рукопису

ЧЕХАНЮК Людмила Олексіївна

**ШЛЯХИ КОРЕКЦІЇ НЕДОЛТКІВ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ
І РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЛУХИХ ДОШКІЛЬНЯТ В
ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Із. 00: 03. — Спеціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата
педагогічних наук

АВ 28.694

Робота виконана в Одеському державному педагогічному інституті імені К. Д. Ушинського.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Сермеєв Б. В.

Офіційні опоненти: кандидат педагогічних наук, професор Палига В. Д., доктор педагогічних наук Григоренко В. Г.

Ведучий навчальний заклад: Одеський державний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського.

Захист дисертації відбудеться «23» зверня 1993 р. в _____ годин на засіданні спеціалізованої ради К. 05. 004 по захисту дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук при державному педагогічному інституті імені К. Д. Ушинського за адресою: 270020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 27.

З дисертацією можна ознайомитись в Одеському державному педагогічному інституті імені К. Д. Ушинського.

Автореферат розісланий «22» листопада 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
кандидат педагогічних наук

НАЧИНОВА Н. В.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. В сурдопедагогіці фізичне виховання являється однією із головних проблем, від якої в значній мірі залежить успіх і ефективність комплексної корекційно-виховної роботи в спеціальних дитячих садках для глухих дітей. Порушення слуху приводить не тільки до мовного недорозвитку й іншим особливостям психічного розвитку, але і до відхилень рухової діяльності дітей. Своєрідність розвитку мовної і пізнавальної діяльності глухих суттєво позначається на формуванні їх рухового аналізатора (Л. С. Виготський, Т. А. Власова, О. П. Гозова, Л. П. Носкова, І. М. Соловйов, Ж. І. Шиф та інші). Встановлено, що при повній або частковій втраті слуху у глухих школярів в першу чергу страждають функції статичної і динамічної рівноваги, точність рухів, швидкість рухової реакції, сповільнюються темпи оволодіння руховими вміннями і навиками (Н. Г. Байкіна, Н. С. Бесарабов, Н. І. Букур, В. А. Какузін, А. О. Костянян, Б. В. Сермеєв). Багаточисельними дослідженнями встановлено методично правильно організовані заняття з використанням спеціальних засобів, які сприяють в значній мірі корекції і компенсації рухових порушень і недоліків фізичного розвитку глухих дітей (Н. Г. Байкіна, Н. С. Бесарабов, В. Н. Зайцева, Г. Ф. Козирнов, І. Н. Ляхова та ін.). Аналіз літератури показує, що за останні роки виконано цілий ряд робіт, присвячених дослідженням особливостей фізичного виховання глухих школярів. Вивчені особливості фізичного розвитку і рухових порушень виявлені межі допустимих фізичних навантажень і визначений зміст корекційного фізичного виховання учнів даного контингенту (Н. С. Бесарабов, Н. Г. Байкіна, В. Н. Зайцева, І. Н. Ляхова, Б. В. Сермеєв).

Разом з тим необхідно відмітити, що великий ефект в корекційній роботі досягається тоді, коли цей процес починає здійснюватись з дошкільного віку (Л. Н. Сонцева, Н. Д. Соколова).

Аналіз наукової і методичної літератури, знайомство з практичним досвідом фізичного виховання спеціальних дитячих садків показали, що питання, які стосувались вивчення особливостей фізичного розвитку, структури рухових порушень,

прийомів і методів навчання, змісту і форм корекційного фізичного виховання глухих дошкільнят, не отримали достатнього наукового обґрунтування. Дані обставини і послужили основою для проведення даного дослідження.

Мета дослідження. Вивчення особливостей фізичного розвитку і рухових порушень глухих дошкільнят, і на цій основі розроблення змісту, форм і методики корекційного фізичного виховання дітей даного контингенту в умовах спеціального дитячого садка.

Завдання дослідження:

1. Провести порівняльне дослідження фізичного розвитку глухих і чуючих дошкільнят 4—7 років.
2. Вивчити особливості розвитку рухових якостей і основних рухів глухих дітей 4—7 років.
3. Визначити допустимі фізичні навантаження у вправах різного характеру для глухих дошкільнят.
4. Розробити зміст корекційного фізичного виховання в спеціальних дитячих садках для даної категорії дітей.
5. Експериментально перевірити ефективність розробленої системи в навчально-педагогічному процесі з фізичного виховання з глухими дошкільнятами.

Об'єкт дослідження. В експерименті брали участь глухі дошкільнята спеціального дитячого садка № 28 і діти масового садка № 43 м. Луцька. Всього було залучено 67 глухих і 35 дітей з нормальним слухом.

Предмет дослідження. Корекційно-педагогічний процес в системі фізичного виховання глухих дошкільнят 4—7 років.

Методи дослідження. При організації експериментальних досліджень, направлених на рішення поставлених завдань, й виходили із теоретико-методичних положень загальної і спеціальної педагогіки і психології (Ю. К. Бабанський, Т. А. Власова, Л. С. Виготський, І. М. Дульнов, В. М. Синьов, М. Д. Ярмаченко та ін.), з врахуванням їх реалізації в області фі-

зичного виховання (Н. Г. Байкіна, В. Г. Григоренко, А. А. Дмитрієв, М. А. Козленко, В. О. Кручинін, Б. В. Сермєєв та інші).

Для вирішення поставлених завдань використаний комплекс таких методів дослідження:

1. Аналіз і узагальнення літературних джерел.
2. Вивчення програмно-методичних документів.
3. Педагогічні спостереження, бесіди, анкетування.
4. Вивчення і узагальнення досвіду роботи в спецдитсадках.
5. Антропометричні вимірювання.
6. Тестування рухової підготовленості глухих дітей.
7. Методи лікарсько-педагогічного контролю в процесі фізичного виховання.
8. Педагогічний експеримент.
9. Варіаційно-статистичний аналіз отриманих даних.

Наукова новизна роботи заключається в тому, що вперше отримані дані, які характеризують особливості фізичного розвитку і формування рухових якостей (м'язева сила, гнучкість, швидкість, витривалість, спритність) і основних рухів (ходьба, біг, стрибки, метання) у глухих дошкільнят. Розроблені зміст, форми і методи корекційного фізичного виховання.

Практичне значення роботи. Дане дослідження дозволило виявити такі дані:

1. Диференційовані по віку і статі орієнтовані дані показників фізичного розвитку і рухової підготовки глухих дошкільнят 4—7 років (у порівнянні з нормально чуючими дітьми).
2. Верхні і нижні межі допустимих фізичних навантажень у вправах на силу, витривалість, гнучкість, швидкість, стрибучість, точність рухів і рівноваги для дітей даного контингенту.
3. Корекційний зміст, форми і методику фізичного виховання глухих дошкільнят.

Результати досліджень, описані в роботі, лягли в основу програми з фізичного виховання в спеціальних дошкільних закладах для глухих дошкільнят.

Апробація результатів. Основні положення дослідження доповідались на I-ій Всесоюзній конференції з питань оздоров-

чої фізичної культури і спорту інвалідів (Одеса, 1989 р.), на Всесоюзній науковій конференції «Актуальні питання розвитку масової фізичної культури і спорту» (Тюмень, 1989 р.), на науково-практичних конференціях в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки (1990—1993 рр.), на щорічних засіданнях кафедри дефектології і фізичної реабілітації Одеського педінституту імені К. Д. Ушинського (1989—1993 рр.):

Публікації. По темі дисертації опубліковано 8 наукових робіт, в тому числі методичні рекомендації по проведенню занять з фізичної культури для вихователів спеціального дитячого садка, а також комплексна програма з фізичного виховання для спеціальних дитячих садків з порушенням органів слуху.

Структура і об'єм роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку літератури (152 найменувань). Рукопис містить в собі 148 сторінок машинописного тексту, 26 таблиць і малюнків.

Результати дослідження.

На першому етапі вивчались особливості фізичного розвитку і рухової підготовки глухих дітей 4—7 років.

Для організації і управління педагогічним процесом, який направлений на корекцію рухових порушень і закріплення здоров'я глухих дошкільнят, з метою підготовки до майбутньої навчальної і трудової діяльності в школі було проведено дослідження їх фізичного розвитку і рухових здібностей, що дозволило оцінити індивідуальні показники і виявити рівень їх фізичної підготовленості у порівнянні з нормально чуучими однолітками.

За даними антропометричних вимірювань у всіх вікових групах глухі дошкільнята відстають від норми: більше всього різниця виявлена в показниках ваги тіла (від 4 до 26%), об'єму грудної клітки (21—28%) і трохи менше довжини тіла дошкільнят (8—19%). Показники життєвої ємкості легень значно нижчі (на 20—24%), ніж у дітей з нормальним слухом. У 23% дітей виявлена надмірна вага тіла, у 52% — недостатня.

У глухих дошкільнят частота серцевих скорочень вище вікової норми на 6—16%, частота дихання — на 8—10%. Таке становище варто пояснити тим, що дефекти слуху, а також викликане ним зниження функціонального стану рухового аналізатора по механізму моторно-вісцеральних рефлексів (М. Р. Могодєвич, 1957), негативно впливає на фізичний і функціональний розвиток дітей, сповільнює його у порівнянні з нормою.

У значній мірі у глухих дошкільнят порушений стан відділів ступні і її функції, зафіксовані порочні установки ступні, мають місце різноманітні порушення хребта.

Результати педагогічних спостережень і констатуючий експеримент дозволили проаналізувати особливості розвитку основних рухів дітей даного контингенту. У період від 4 до 7 років відмічається інтенсивний розвиток основних рухів. Так, за цей віковий період кількісні показники ходьби збільшуються на 20—22%, бігу — на 19—20%, стрибків — на 63—66%, метань — на 40—48%. При виконанні основних рухів глухими дітьми виявлені типові порушення, основними з яких є відсутність швидкості і спритності у виконанні рухових дій, неадекватність рухів відносно поставленого рухового завдання, перекручення способів дій, нераціональності вихідних положень робочих постав, траєкторій і т. д.

У глухих дошкільнят 4—7 років виявлено відставання від норми за кількісними показниками ходьби — 14—20%, бігу — 19—25%, стрибків — на 17—53%, метань — на 26—32%. Серія експериментів була присвячена вивченню особливостей вікових змін і рівня розвитку комплексу рухових якостей у глухих дошкільнят, від ступені реалізації яких залежить як спосіб виконання рухових дій, так і їх результативність.

У глухих дошкільнят 4—7 років виявлено відставання від норми по показниках усіх рухових якостей і функції рівноваги (на 34—48%), витривалості (на 28—36%), швидкості рухів (на 32—38%), рухливості в суглобах (на 5—10%), координаційних здібностей (на 17—32%).

Виявлені недоліки у розвитку основних рухів і рухових якостей у глухих дошкільнят 4—7 років дозволили визначити

адекватні засоби і методи корекції рухових порушень і недоліків фізичного розвитку дітей цього контингенту і обґрунтувати систему корекційного фізичного виховання в спеціальних дитячих садках для глухих дітей.

Окремим дослідженням є визначення оптимальних навантажень у вправах різного характеру для дошкільнят 4—7 років.

Необхідність проведення цих експериментів пояснюється тим, що малі навантаження не дають бажаного ефекту, а великі — шкідливі для здоров'я (Н. В. Зимкін, Б. В. Сермеєв, О. А. Дмитрієв та інші).

З метою виявлення верхніх і нижніх меж допустимих фізичних навантажень у вправах різного характеру нами було організоване дослідження, суть якого заключалась у повторному виконанні модельних фізичних вправ (силового, швидкісно-силового характеру, на точність, витривалість, рухливість в суглобах, рівноваги, стрибучості) до моменту розвитку I-ої стадії втомлення (О. А. Дмитрієв, А. Р. Сермеєва, А. П. Сорокін та інші).

Одночасно здійснювався контроль за діяльністю серцево-судинної і дихальної системи.

Проведення досліджень дозволили розробити верхні і нижні межі допустимих фізичних навантажень у вправах різного характеру, які можуть бути використані на заняттях фізичної культури з глухими дітьми дошкільного віку з метою корекції рухових порушень і недоліків фізичного розвитку.

Найнижчою межею допустимих фізичних навантажень у вправах швидкісно-силового характеру і на витривалість є 2—3 повторення, на рухливість у суглобах — 10—20, точність рухів — 4—5 повторень, а межею у вправах швидкісного і силового характеру — 4—5, швидкісно-силового — 6—8 повторень, на витривалість — 3—4, рухливість в суглобах — 30—40, точність рухів — 8—10 повторень. Критерієм достатнього виконання при повторенні фізичних вправ служив момент зниження результату, підвищення частоти серцевих скорочень і дихання, що вказує про розвиток першої стадії втомлення (А. Н. Макаров, Б. В. Сермеєв, А. П. Сорокін та інші).

Підводячи підсумки констатуючого експерименту, ми прийшли до висновку, що первинний дефект викликав багаточисленні і складні другорядні відхилення в руховій сфері і фізичному розвитку глухих дошкільнят. Ці діти потребують організації корекційного фізичного виховання, направлено на усунення недоліків, які мають місце у дітей даного контингенту рухових порушень і недоліків фізичного розвитку.

Важливою умовою усунення рухових порушень і недоліків фізичного розвитку глухих дошкільнят є використання адекватних функціональним і руховим можливостям дітей засобів, форм і методів фізичного виховання. Відповідно, необхідно було виявити і систематизувати адекватні фізичні вправи різного характеру і направлення для дошкільнят з порушенням слуху і перевірити ефективність розробленої системи корекційного фізичного виховання в педагогічному експерименті.

Нами розроблена комплексна програма корекційного фізичного виховання для глухих дошкільнят 4—7 років, яка складається із чотирьох частин: I частина — заходи в режимі дня (ранкова гімнастика, фізкультпаузи, фізкультхвилинки, прогулянки); II частина — програмний матеріал з фізичної культури в обсязі навчального плану; III частина включає індивідуальні заняття по корекції рухових порушень і недоліків фізичного розвитку глухих дітей; IV частина — фізкультурно-оздоровчі і спортивно-масові заходи в спеціальних дитячих садках.

Комплексна програма має корекційну спрямованість. Використання різноманітних форм занять і фізичної культури дозволили організувати щоденні заняття фізичними вправами, оптимізувати фізкультурно-оздоровчий режим в дитячих садках, і тим самим сприяти їх фізичному, естетичному, моральному вихованню і підготовки до праці. Навчальний експеримент по розробленій нами комплексній програмі проводився в спеціальному дитячому садку № 28 м. Луцька в період з 1990 р. по 1993 р. В експерименті взяло участь 67 глухих дошкільнят.

У кінці навчального експерименту був проведений порівняльний аналіз показників фізичного і функціонального розвитку, а також рухових здібностей глухих дітей експеримен-

тальної і контрольної груп. Аналіз контрольних вимірювань проведених і оцінених по тих же критеріях, які використовувались для виявлення попереднього рівня розвитку основних рухів і фізичних якостей у глухих дошкільнят.

Результати педагогічного експерименту свідчать про велику ефективність розробленої системи фізичного виховання у порівнянні з «традиційною». В експериментальній групі зафіксований достовірний приріст ($P 0.05-0,001$) показників м'язевої сили, швидкості, рухливості в суглобах, витривалості, координаційних здібностей, підвищились результати в бігові на 10—18%, стрибках — на 6—11%, метанні — на 10—20%, сприятливі зрушення відбулись у фізичному розвитку і функціонуванні кардіореспіраторної системи. Помітно покращилась схема (спосіб) виконання основних рухів і різних рухових дій, які стали більш координованими, точними, економними, раціональними і правильними.

Було виявлено, що діти експериментальної групи із 18 досліджених показників рухових здібностей у 9 (сила, стрибучість, метання, життєва ємкість легень) показали близький (95—98%) до рівня дітей, якічують, результат; в 6 показниках (частота рухів, рухливість в суглобах, швидкісно-силові якості) досягли до рівня нормально чуючих, в 3-х показниках випередили на 5—10%. Ріст рухових здібностей глухих дітей контрольної групи виявився незначним: у 9 показниках (витривалість, точність, функція рівноваги, сили, стрибучості, метання) відставання від дітей, якічують, склало від 25 до 30%, в 9 показниках — від 5 до 20%. Про ефективність корекційно-педагогічної роботи можна судити не тільки по зміні показників фізичного розвитку і рухової підготовленості, але й по відношенню дітей експериментальної групи до загальноосвітніх предметів, суспільно корисній праці й іншим видам діяльності. У процесі корекційного навчання у дітей експериментальної групи сформувались такі якості, як організованість, стійкість уваги, самостійність, комунікабельність, вміння проявляти волю зусилля при виконанні рухових дій. По відгуках вихователів, педагогів, які працюють з дітьми, у них значно покращилась успішність у порівнянні з дітьми контрольної групи. Діти стали більш відповідальними при виконанні різних завдань.

На основі отриманих даних зроблені такі висновки:

1. Проведене дослідження дає уявлення про своєрідний фізичний і функціональний розвиток глухих дошкільнят 4—7 років у порівнянні з дітьми, які нормально чують; виявлено, що глухі дошкільнята поступаються дітям, які нормально чують: по вазі — на 4—26%, росту — 8—10%, об'єму грудної клітки — на 21—28%, життєвої ємкості легень — на 21—28%, частота серцевих скорочень і дихання вище норми — в середньому на 8—10%.

2. У віці 4—7 років відбувається інтенсивний розвиток основних рухів і рухових якостей глухих дітей. За цей віковий період показники ходьби покращуються на 20—22%, бігу — на 19—20%, стрибків — на 63—66%, метання — на 40—48%, рівень витривалості з 4 до 7 років зростає на 32—40%, швидкості — 30—37%, гнучкості — 42—58%, сили — 19—25%, координаційних здібностей — 17—22%.

3. По рівню розвитку основних рухів і рухових якостей глухі дошкільнята значно відстають від дітей масових дитячих садків: при виконанні основних рухів — від 19 до 57%; у вправах на витривалість — на 28—36%, швидкості — 32—38%, гнучкості — 5—13%, силу — 18—21%, точність і координацію — 38—47%.

Низькі показники фізичної підготовленості у глухих дошкільнят пов'язані з порушенням функцій слухового аналізатора, відсутністю спеціально розробленої системи фізичного виховання. Це вказує на необхідність організації корекційно-педагогічної роботи в дошкільних закладах для дітей з порушенням слуху.

4. Виконання основних рухів (ходьба, біг, стрибки, метання) глухими дітьми супроводжується типовими перекрученнями схеми рухів: при ходьбі — сповільнення чи прискорення кроків, недостатня амплітуда рухів рук і ніг, нахил голови; у бігові — короткі кроки, недостатнє піднімання стегна, нахил тулуба, постановка ноги на всю ступню, погана узгодженість рухів рук і ніг; в метаннях — кидки зігнутою рукою, невміння розподіляти зусилля в потрібний момент та ін.; в стрибках — невміння відштовхуватися, втрата рівноваги при приземленні, тверде приземлення; типовими порушеннями при вико-

нанні рухливих дій є неадекватність їх поставлених завдань, які проявляються в нерациональності вихідних положень, робочих поз, амплітуди рухів, перекручення способів дій, у невмінні диференціювати рухи у часі, просторі і по степені м'язевих зусиль.

5. Нижньою межею допустимих при повторному виконанні фізичних навантажень швидкісного, швидкісно-силового і силового характеру, на витривалість, гнучкість є досягнення другої фази працездатності, а верхньої — розвиток I-ої стадії втоми, про що свідчить підвищення частоти серцевих скорочень і зниження м'язевої працездатності. Визначні діапазони оптимальних фізичних навантажень у вправах різного характеру для глухих дітей 4—7 років спеціальних дитячих садків.

6. На основі вивчення досвіду роботи, аналізу літератури і власних експериментальних досліджень розроблені зміст і форми корекційного фізичного виховання в умовах спеціальних дитячих садків для глухих дітей, які включають: заходи в режимі дня, заняття з фізичної культури у відповідності з навчальним планом, індивідуально-корекційні заняття, оздоровчо-фізкультурні і спортивно-масові заходи в дитячих садках. Ці матеріали лягли в основу програми і методичних рекомендацій з фізичної культури для глухих дошкільнят 4—7 років.

Розроблена система корекційного фізичного виховання глухих дітей забезпечила нормалізацію у них фізичного розвитку і формування рухових здібностей, в результаті чого по рухових здібностях діти експериментальної групи наблизились до рівня фізичної підготовленості дітей, які нормально чують, деякі з них перевершили останніх.

Показники витривалості дітей по закінченню експеримента підвищилась працездатність серцево-судинної і дихальної систем, про що свідчило пониження ЧСС і ЧД в спокої і після стандартного навантаження.

8. Корекція рухливих порушень і недоліків фізичного розвитку у глухих дошкільнят досягається шляхом: застосування корекційно-направлених загальнорозвиваючих і спеціальних вправ: збільшення обсягу рухливої активності за рахунок використання різних форм занять фізичними вправами в режимі дня спеціального дитячого садка; дозування фізичних наван-

тажень з врахуванням функціональних і рухових можливостей дітей; розвиток інтересів і формування позитивного ставлення у дітей до занять фізичними вправами; поєднання фізичного виховання із заняттями ритмікою; застосування спеціальних технічних засобів і тренажерів в корекції рухових порушень.

ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ ОПУБЛІКОВАНІ ТАКІ РОБОТИ:

1. Особливості фізичного розвитку і рухової сфери глухих дошкільнят. Луцький педінститут. 1989. — С. 53—54.
2. Організація фізичного виховання в спецдитсадках з глухими дітьми. В зб. Оздоровча фізична культура і спорт інвалідів. — Одеський педінститут, 1989. — С. 82—83.
3. Корекція недоліків в розвитку рухової сфери у глухих дошкільнят в процесі фізичного виховання. — Тюмень, 1989. — С. 73—74.
4. Вдосконалення засобів, форм і методів фізичного виховання з глухими дітьми. — Тюмень, 1991. — С. 59—60.
5. Розвиток основних рухів у глухих дошкільнят в процесі фізичного виховання. — Луцький педінститут, 1991. — С. 38—39.
6. Ефективність корекційної роботи з фізичного виховання в спецдитсадках для глухих дітей. — Луцький педінститут, 1992. — С. 27—28.
7. Вікова динаміка розвитку рухових якостей у дітей 4—7 років з порушенням слуху. — Луцький педінститут, 1993. — С. 23—24.
8. Методичні рекомендації по організації фізичної культури в спецдитсадках для глухих дітей. — Луцький педінститут, 1993.

Гель

ПО ТЕМІ ДИСERTAЦІЙ ОПУБЛЮКОВАНИ ТАКІ РОБОТИ:

1. Особливості фізичного розвитку і рухової ефективності дошкільнят. Львівський педагогічний інститут. 1989. — С. 82—84.
2. Організація фізичного виховання в спеціалізованих і загальноосвітніх дошкільних закладах. Львівський педагогічний інститут. 1989. — С. 82—83.
3. Робота педагогів в розвитку рухової сфери у дошкільнят з проблем фізичного виховання. — Львів, 1989. — С. 73—74.
4. Виховання дітей засобами фізичної культури. Львівський педагогічний інститут. 1991. — С. 59—60.
5. Розвиток основних рухів у дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. — Львівський педагогічний інститут. 1991. — С. 32.
6. Ефективність корекційної роботи з фізично слабкими дітьми дошкільного віку. — Львівський педагогічний інститут. 1992. — С. 27—28.
7. Вплив динамічної розминки на рухові якості у дітей дошкільного віку. — Львівський педагогічний інститут. 1992. — С. 23—24.
8. Методичні рекомендації до організації фізичної культури в спеціалізованих дошкільних закладах. — Львівський педагогічний інститут. 1992.

Handwritten signature

463099

AB 28.694